ئەمریکا و ئەنفال

نووسینی: سەمانسا پاوەر
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: بەختیار کەریم

بەشی بیستویەک و کۆتایی

"هەڵدەرەوەی گۆڕە بەکۆمەڵەکان، بینیان کە دەستی پیاو، ژن و منداڵە کوژراوەکان بە پەت بەستراونەتەوە، لە هەڵدانەوەی گۆڕێکی بەکۆمەڵدا پەلکەی تێکنەچووی ژنێکی کورد دۆزرایەوە."
سەمانسا پاوەر لەم کتێبەدا

دادوەریی؟

ژنانی پاشماوەی ئەنفالەکان ئەمڕۆ خزێنراونەتە نێو ئۆردوگاکانی نیشتەجێکردنەوە و هێشتا خۆیان هەڵواسیوە بەو هیوایەوە کە پیاوە ئەنفالکراوەکانیان لە زیندانە نهێنییەکانی بیاباندا هێشتا زیندوون. بەدواداچوونەکانیان هەندێک جار بە وردبینییەکی ساردوسڕەوە وەڵام دراونەتەوە و هەندێک جاری دیکە بە پشتگوێخستنێکی یاسایی و ئەخلاقییەوە. لە 25ی 10ی 1990دا دەسەڵاتی عێراقی لە هەولێر ئەم بڕیارەی خوارەوەی دەرکرد: بڕگەی "هیچ زانیارییەکمان نییە دەربارەی چارەنووسیان" جێگەی بڕگەی "لە شاڵاوە سەرکەوتووەکانی ئەنفالەکاندا گیراون و هێشتا لە زینداندان" دەگرێتەوە.

لە دەروازەی شارە وێرانەکەی هەڵەبجەدا، پەیکەری پیاوێک پێشوازیت لێدەکات کە لەکاتی مەرگدا هەوڵی پاراستنی دوو کوڕە ساواکەی دەدات لە گازباران. زیاتر لە 70.000 کورد گەڕاونەتەوە بۆ ئەو شارەی کە بە گیراوەیەکی بکوژی ڤی ئێکس، مەستەرد و سارین کیمیاباران کرا. هەندێک لە ڕزگاربووەکان بە سووتانی چاویان بە گازی مەستەرد کوێربوون. لە بەشی منداڵبوونی نەخۆشخانەی شەهیدان لە هەڵەبجە، منداڵ لەبارچوون و لەدایکبوونی منداڵی کەمئەندام، بۆ نموونە لە لێو، قوڕگ و مەڵاشوودا، بەردەوام دووبارە دەبێتەوە. کریستین گۆسدن، بۆماوەناسێکی (geneticist) بریتانیی، هەوڵی کۆکردنەوەی پارە و لێکۆڵینەوەی لەسەر نەخۆشەکان داوە، دەڵێت: "ئەوانەی کە ڕزگاربوون نەک بەتەنها ناچارن لەگەڵ یادەوەری ئەو کەسانەدا بژین کە لەناکاوێک لە ئامێزیاندا مردن، بەڵکو دەبێت هەوڵیش بدەن بۆ خۆ گونجاندن لەگەڵ دەردە

ئازاراوییەکانی خۆیان و هاورێ و خزمە رزگاربووەکانی تریان." گۆسدن دەڵێت کە مردنی کۆرپە چوار جار زیاترە لەوەی کە لە شاری سلێمانی دراوسێ هەیە. لوکیمیا و وەرەم بەشیوەیەک دانیشتوانەکەیان گیرۆدەکردەوە، کە بەپێی دکتۆرە کوردەکان چوار جار زیاترە لە ناوچەکانی دیکە. کیمیۆسیرۆپی و ڕادیۆسیرۆپیان نییە. لە هەمووی سامناکتر، بەبڕوای گۆسدن، ئەو کەمئەندامییە بۆماوەییانەی کە لە منداڵانی لەدایکبووی پاش کیمیابارانەکەدا دەردەکەون، پێشنیاری ئەوە دەکەن کە کیمیاییەکە تێکشکانی هەمیشەیی جینەکانی لەوانەدا بەرهەمهێناوە کە بەرکەوتوون. لێکۆڵینەوە پزیشکییە سەرەتاییەکان دەریانخستوە کە ئەو کەمئەندامییە بۆماوەییەی کە لە دایک و باوکەوە دەگوازرێتەوە بۆ منداڵ، هاوشێوەی ئەوەیە کە تووشی ئەوانە بوو کە لە دووری دوو میل لە سێنتەری تەقینەوەی بۆمبە ئەتۆمییەکی هێرۆشیما و ناگازاکی دەژیان. ئەنفال بە کردەیی لە ساڵی 1988دا کۆتایی پێهات، بەڵام گۆسدن ناوی دەنێت "جینۆسایدی بەردەوام" کە نەوەکانی داهاتووش باجەکەی دەدەن.

لە ڕاپەڕینە شکستخواردوەکەی 1991یاندا لە دژی بەغداد، کوردەکان نووسینگەکانی پۆلیسیان دەست بەسەردا گرت، لەوێ چەندین دۆکیمێنتی حکومەتیان دۆزیەوە. فایلەکان بە ڕەمەکیی خراوبوونە نێو گونییەی ئارد و کیسی چاوە. هەندێکی تریان بە دەرزی یان قەیتان پێکەوە بەسترابوون. دۆسیەی دەستنووس بە بەرگی گوڵدار داپۆشرابوون، هەندێک لە سەردێرە عەرەبییەکان بە نەخشی ڕەنگاوڕەنگ و یاداشتی نووسراوی کارمەندە بێزارەکان دەوردرابوون. ئەو کوردانەی ئەم دۆکیومێنتانەیان دەستکەوت، بیریان لە دادگاییکردنی بەرپرسانی عێراقی نەدەکردەوە، یان تەنانەت بیرشیان لە دۆکیومێنتکردنی جینۆساید نەدەکردەوە بۆ نەوەکانی داهاتوودا. بەڵکو هەوڵیان دەدا شوناسی سیخوڕەکانیان دەستبکەوێت. ئەگەرچی زۆرێک لە دۆکیمێنتەکان لە ڕاپەڕینەکەدا سووتان یان فەوتان، عێراقییەکان هێند وردبین بوون لە دۆکیومێنتکردنی کوشتار و لەناوبردنەکانیادا کە زیاتر لە پێویستیان لە دوای خۆیان بەجێهێشتبوو.

لە مانگی 5ی 1992دا گالبرێس یارمەتیدەر بوو لە ڕێکەوتنێکدا بۆ گواستنەوەی چواردە تەن دۆکیومێنت بۆ ئەرشیفی نیشتیمانیی لە واشنگتۆن، بۆ پاراستن. هیومان ڕایتس وۆچیش، چوار تەن دۆکیومێنتی لە پارتی دیمۆکراتی کوردستان وەرگرت و بە پارێزراوی گواستنیەوە و لێکۆڵینەوەیەکی بێوێنەی لەسەر کردن. زیاتر لە چوار میلۆن لاپەڕە لە دۆکیومێنت، کە نەک بە تەنها شاڵاوەکانی ئەنفالیان لەخۆگرتوە، بەڵکو هەموو سەرکوتکردنەکانی عێراقی لە ساڵی 1960وە لەخۆگرتوە. فەرمانی ئاشکرای تەقەبکە بۆ کوشتن. وەک لە 14ی 6ی 1987دا، کە فەرمانێکی نووسینگەی بەعسە لە زاخۆ دەڵێت: "هاوڕێیانی تێکۆشەر، هاتنەناوەوەی هەر بارێکی مرۆیی، خۆراک، یان کەلوپەلی میکانیکی بۆ گوندەکانی ناوچە حەرامکراوەکان، لە قۆناغی دووەمی شاڵاوەکەدا بەتەواوی قەدەغەیە...ئەرکی سەرشانی ئەندامانی سوپایە کە هەموو ئەو مرۆڤ و ئاژەڵانە بکوژن کە لەو ناوچانەدا دەیانبینن." زۆر بەشانازییەوە چیرۆکی وێرانکردنی گوندەکان و لەناوبردنی دانیشتوانەکانیان دەگێڕنەوە، یان باسییان لە چرکەکانی کۆبوونەوە، فەرمانی گرتن، تێبینی لەسەر چاودێریکردنی تەلەفۆن، هەروەها فەرمانی کومەڵکوژیی، دەکرد.

لە ساڵانی 1992 و 1993دا، هیومان ڕایتس وۆچ لێکۆڵەرەوەکانی ڕەوانەی کوردستانی عێراق کرد، لەوێ چاوپێکەوتنیان لەگەڵ 359 ڕزگاربوو کرد کە کوشتارەکانیان بەچاوی خۆیان بینیبوو. لێکۆڵەرەوەکان لەگەڵ فیزیشیۆنەکان بۆ مافی مرۆڤدا هاوکارییان دەکرد بۆ هەڵدانەوەی گۆڕی بەکۆمەڵ و کۆکردنەوەی بەڵگە، وەک نموونەی خاکی کیمابارانکراو و پارچەی بۆمب، سەرەڕای کەللەسەری خودی قوربانییەکان. هەڵدەرەوەی گۆڕە بەکۆمەڵەکان، بینیان کە دەستی پیاو، ژن و منداڵە کوژراوەکان بە پەت بەستراونەتەوە، لە هەڵدانەوەی گۆڕێکی بەکۆمەڵدا پەلکەی تێکنەچووی ژنێکی کورد دۆزرایەوە.

لێکۆڵینەوەی هەژدە مانگیی هیومان ڕایتس وۆچ (بە هاوکاریی فیزیشیۆنەکان بۆ مافی مرۆڤ) گرنگترین لێکۆڵینەوە بوو کە لەلایەن ڕێکخراوێکی ناحکومییەوە ئەنجامدرابێت. لەو جۆرە لێکۆڵینەوانە بوو کە حکومەتێکی ئەمریکی کە دەخوازێت کوشتارەکان ڕابگرێت، لەکاتی بەردەوامیی تاوانەکاندا داوای دەکات. هیومان ڕایتس

وۆچ، گریمانەکانی پێشتری شۆرش ڕەسوڵیان پشتراست کردەوە، ئەو لێکۆڵەرە بێئەزموونەی کە لە شالاوەکانی کۆڵیەوە. گروپی هیومان رایتس وۆچ گەیشتە ئەو دەرئەنجامەی کە لەنێوان 50.000 تا 100.000 کورد (کە زۆربەیان ژن و منداڵ و هەمووشیان بێچەک بوون) لەنێوان مانگەکانی 2 بۆ 9ی 1988دا لەناوبراون. هەزارەها کورد بەزۆرەملێ ڕاگوازراون. ناتوانرێت ژمارەی ئەوانەی کە لەناوبراون یان "بێسەروشوێن" دیاری بکرێت، چونکە زۆربەی ئەو پیاوانەی دەبران لەلایەن تیمەکانی گوللەباران کردنەوە گوللەباران دەکران و لە گۆڕی بەکۆمەڵی نادیاردا لە باشوری عێراق لەنزیک سنووری سعودیە دەنێژران. سەرکردایەتی کورد بانگەشەی ئەوە دەکات کە 182.000 کەس لە شالاوەکانی ئەنفالدا لەناوبراون. مەحمود عوسمانی سەرۆکی حیزبی سۆشیالیستی کوردستان[1]، باس لە کۆبوونەوەیەکی ساڵی 1991 دەکات لەگەڵ سوپاسالاری ئەنفالدا، ئەلمەجید، کە بەو ژمارەیە زۆر تووڕەبوو و وتی: "ئەم ژمارە گەورەکراوە چیە 182.000؟ هەرگیز ناشێت زیاتر بووبێت لە 100.000 کەس."

بۆ یەکەم جار لە مێژووی خۆیدا، هیومان رایتس وۆچ بۆی دەرکەوت کە دەوڵەتێک جینۆسایدی ئەنجامداوە. زۆرجار ژمارەیەکی زۆر لە قوربانی پێویستە بۆ دەرخستنی نیازی لەناوبردنی گروپێک. بەڵام لە دۆزی عێراقدا دۆکیومێنتە دەستبەسەرداگیراوەکانی حکومەتی عێراقی زۆر بە ڕاشکاوی تۆماری مەبەستی لەناوبردنی هەموو گوندنشینە کوردەکانی کردوە.

پاش دۆکیومێنتکردنی جینۆساید، هیومان رایتس وۆچ، لە بەهاری 1994دا، پارێزەر (ڕیچارد دیکەر)ی ڕاسپارد بۆ داڕشتنی دۆزێکی یاسایی. دیکەر، هیوادداربوو کە کەنەدا، هۆڵندا یان دەوڵەتێکی سکەندناڤی بەپێی یاسای جاڕنامەی جینۆساید سکاڵایەک لەسەر عێراق لە دادگای دادی نێودەوڵەتی تۆماربکات. دیکەر دەڵێت: "ڕۆڵی من ئامادەکردنی دۆزێکی یاسایی پتەو بوو، لەگەڵ ڕازیکردنی دەوڵەتێک بۆ لەئەستۆگرتنی دۆزەکە. بێگومان من زۆر بە سەختی شکستمخوارد." دیپلۆماتەکان سەرەتا دەیانوت کە عێراق جینۆسایدی ئەنجام نەداوە. دیکەر لە یادیەتی کە دەیانوت: "ئەها، بەبڕاوی من ئەمە هیچ لە هۆلۆکۆست ناچێت." بەڵام کاتێک لە یاساکە شارەزابوون، زۆربەی بەرپرسەکان دەستبەرداری ئەو بیانوە بوون و بەدەنگی بەرز نیگەرانییان دەردەبڕی دەربارەی دەرئەنجامەکانی سکاڵاکردن لەدژی دەوڵەتێکی دۆست لە دادگایەکی نێودەوڵەتی.

ئەگەر دۆزی جینۆساید بدرایەتە دادگای دادی نێودەوڵەتی، دادگا دەیتوانی بڕیاری دەستبەسەرداگرتنی سەروەتەکانی عێراق بدات یان فەرمانی سزادانی تاوانباران لە عیراق، لە دەرەوە یان لە دادگایەکی نێودەوڵەتی بدات. لەپاش دادگایییەکانی نۆرمبێرگ، هیچ دادگایییەکی نێودەوڵەتی بەڕێوەنەچووبوو، بەڵام پارێزەرانی مافی مرۆڤ ئومێدەواربوون کە دۆزی عێراق بایەخ دەگێڕێتەوە بۆ دادگاییکردنی نێودەوڵەتی. پاش چەندین ساڵ لە هەوڵەکانی دیکەر و هاوکارەکای یووست هیڵتەرمان، دوو دەوڵەت بەنهێنی ئەرکەکەیان قبوولکرد. بەڵام ڕازینەبوون سکاڵا بدەن بە دادگای دادی نێودەوڵەتی بەبێ بەشداربوونی دەوڵەتێکی ئەورووپی لەگەڵیاندا. تا ئەم ڕۆژەش هیچ دەوڵەتێکی ئەورووپی ڕازینەبووە.

سێناتی ئەمریکی جاڕنامەی جینۆسایدی واژۆکرد، بەڵام دیکەر و کەسانی دیکە لەو بڕوایەدان کە پێویستە ئەمریکا خۆی لە سکاڵاکردن لە دژی عیراق، جا بەپێ هەر جاڕنامەیەکی گەردوونی بووە، لە دادگای دادی نێودەوڵەتی بەدووربگرێت، لەبەر هەڵاوێردە زۆرەکانی ئەمریکا بۆ برگەکانی ئەو ڕێککەوتننامانە. یاساناسان دەترسان لەوەی کە سەدام ئەم هەڵاوێردانەی ئەمریکا بقۆزێتەوە و دادگای دادی نێودەوڵەتی لەو دەرفەتە بێبەش بکات. ئەگەرچی هیومان رایتس وۆچ داوای بەشداری ئەمریکایان نەکرد لە دۆزەکەدا، بەڵام هیواداربوون کە ئەمریکا یارمەتیدەری هەوڵەکانیان بێت. پاش ئەوەی لە سەرەتادا لەدژی کەمپەینەکە بوو، ڕاوێژکاری یاسیی وەزارەتی دەرەوە، پاش ئەوەی چەندین ڕاوێژی یاسایی و یاداشتی بەڵگەیی لە دیکەر و هیلتەرمانەوە پێگەیشت، ڕای خۆی گۆڕی. لە مانگی 6ی 1995دا وارنەر کەیستۆفەر وەزیری دەرەوە،

---

[1] ئاشکرایە کە زانیارییەکانی نووسەر دەربارەی پێگەی دکتۆر مەحمود عوسمان، زانیاریی کۆنن. وەرگێڕ.

یاداشتێکی واژۆکرد کە دەرئەنجامگیریی ئەوەی دەکرد کە عێراق جینۆسایدی لەدژی کوردە گوندنشینەکان ئەنجامداوە و هەوڵەکانی هیومانی ڕایتس وۆچ بەزردەنرخێنێت بۆ داڕشتنی دۆزێکی یاسایی لەدژی عێراق.

تا ئەمڕۆ، هیچ سەربازێک یان سیاسەتمەدارێکی عێراقی سزانەدراوە لەسەر ئەو تاوانانەی لەدژی کورد ئەنجامیان داوە.

بیبلیۆگرافی

Burck, Gordon M., and Charles C Flowerree, International Handbook on Chemical Weapons Proliferation, Greenwood Press, 1991.

Carus, W. Seth, “The Genie Unleashed: Iraq’s Chemical and Biological Weapons Program.” Policy Papers No. 14. Washington Institute for Near East Policy, 1989.

Chaliand, Gerard, ed. A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan. Olive Branch Press, 1993.

Cordesman, Anthony H. Weapons of Mass Destruction in the Middle East. Brassey’s, 1991.

Cordesman, Anthony H., and Abraham R. Wagner. The Lessons of Modern War. Vol. 2: The Iran-Iraq War, Westview Press, 1990.

Dekker, Ige F, and Harry H. G. Post, eds. The Golf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspective, Marinus Nijhoff Publishers, 1992.

Eagleton, William. The Kurdish Repbulic of 1946. Oxford University Press, 1963.

Gunter, Michael M. The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope. St Martin’s Press, 1992.

Hassanpour, Amir, Nationalism and Language in Kurdistan. Mellen Research University Press, 1992.

Kreyenbroek, Philip G., and Christine Allison. Kurdish Culture and Identity. Zed Books, 1996.

Kreyenbroek, Philip G., and Stefan Sperl, eds. The Kurds: A Contemporary Overview. Routledge, 1992.

Laizer, Sheri. Martyrs, Traitors and Patriots: Kurdistan After the Gulf War, Zed Books, 1996.

Makiya, Kanan. Cruelty and Silence: War, Tyranny, Uprising and the Arab World. W.W. Norton, 1993.

Makiya, Kanan. Republic of Fear: The Politics of Modern Iraq. Universtiy of California Press, 1998.

McDowall, David. The Kurds. Minority Rights Group, 1991.

McDowall, David. A Modern History of the Kurds. I.B. Tauris, 1996.

Meiselas, Susan. Kurdistan: In the Shadow of History. Random House, 1997.

Middle East Watch. Genocide in Iraq: The Anfal Campain Against the Kurds. Human Rights Watch, 1993.

Middle East Watch. Human Rights in Iraq. Yale University Press, 1990.

National Security Archive, ed. Iraqgate: Saddam Hussein, U.S. Policy and the Prelude to the Persian Gulf War (1980-1994). Chadwyck-Healey, 1995.

Olson, Robert, ed. The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East. University Press of Kentucky, 1996.

Pelletiere, Stephen C. The Iran-Iraq War: Chaos in a Vaccum. Praeger, 1992.

Pelletiere, Stephen C., and Douglas V.Johnson II. Lessons Learned: The Iran-Iraq War. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 1991.

Randal, Jonathan C. After Such Knowledge, What Forgiveness? My Encounters with Kurdistan. Farrar, Straus and Giroux, 1997.

Shioah Center for Mddle Eastern and African Studies, Tel Aviv University. Middle East Contemporary Survey. Vol. 1-3. Holmes & Meier, 1978-1980.

U.S. Senate Committee on Foreign Relations. Chemical Weapons Use in Kurdistan: Iraq's Final Offensive. 100th Cong., 2nd sess., 1998. S. Prt. 100-148.

U.S. Senate Committee on Foreign Relations. War in the Gulf. 98th Cong., 2nd sess., 1984. S. Ptr. 98-225.

U.S. Senate Committee on Foreign Relations. War in the Persian Gulf: The U.S. Takes Sides. 100th Cong., 1st sess., 1987. S. Prt. 100-160.

سەرچاوە:

Power, Samantha, (2003), A Problem from Hell: America and the Age of Genocide, London: Flamingo, Pages 171-245.